

צניעות במאבק על הארץ

א. מבוא – הפגנה זו על שום מה?

מחאות נועדות לעורר את דעת הקהל ולהראות לאותם אלה שמולם מפגינים שישנם המתנגדים לדרכם ולמעשיהם, והם חושבים שנעשה עוול או שהוא נוגד את התורה. לא הוכח עד כמה, אם בכלל, הפגנות ומחאות קצרות וחד פעמיות, שינו אכן משהו, מאחר שהפגנות אינן יוצרות בדרך כלל תהליך של הכרה והפנמה אצל הצד שכנגד. מחאה והפגנה קצרה, השפעתה היא חיצונית ולפרק זמן קצר, ובדרך כלל היא מתורגמת להפגנת כוח של הקבוצה המוחה, אך היא אינה חוצה גבולות.

יתכן שהפגנות שבהן מספר המשתתפים הוא רב מאוד (מאות אלפים) ולאורך תקופה ארוכה, כשהצד שכנגד חש בצורה משמעותית שאין לו תמיכה לבצע את מהלכיו, יכולה להשפיע, אך לא הפגנות בסדר גודל קטן וחד פעמי. שינויי עמדות מתחוללים לאחר עבודה חכמה, קשה וממושכת. הצלחתה של מחאה איננה נמדדת גם בעצמת הפגיעה של המשטרה במפגינים, או לחילופין בפגיעה שיפגעו המפגינים בשוטרים או בסדר החיים של הציבור הרחב.

ובכל זאת, גם כשמדובר על משהו חד פעמי, לעתים יש להפגנה ומחאה ערך אישי-פסיכולוגי, שבו הנאבק חש שעשה מה שביכולתו לעשות, ולא נשאר אדיש לעוול שנעשה. ומעבר לכך כאשר מדובר בנושאים ערכיים ועקרוניים (בשונה למשל ממחאה על עוולה אישית) יש בהפגנות אמירה כלפי שמיא, שמשמעותה תפילה ומעשים, המבטאים את רצוננו כמאמינים, בטוב, בנדרש וברצוי על פי התורה וההלכה.

בחז"ל מופיע פעם אחת שקיימו הפגנה נגד השלטון:

עשרין ותמניא ביה (= באדר), אתת בשורתא טבתא ליהודאי דיילא יעדון מן אוריתא ולא למספד. מפני שגזרו מלכי אדום הרשעה שמד על ישראל- שלא ימולו את בניהם, ושלא ישמרו את השבת, ושיעבדו עבודה זרה. וברית כרותה לישראל שלא ימוש ספר התורה מתוכם שנאמר: "כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא, כא). ואומר: "אם ימוש החוקים האלה מלפני" (ירמיהו לא, לה). ואומר: "ואני זאת בריתי אותם" (ישעיהו נט, כא). מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו? עמדו והלכו אצל מטרונית אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה, ונתנה להם עצה. **בואו והפגינו בלילה**. ואמר: אי שמים, לא אחיכם אנחנו, בני אב אחד אנחנו, בני אם אחת אנחנו? מה נשתנינו מכל האומות שאתם גוזרים עלינו גזרות הללו? ולא זו משם עד שהותרו שלוש מצוות לישראל: שימולו את בניהם, ושישמרו את השבת, ושלא יעבדו עבודה זרה. יום שהותרו להם עשאוהו יום טוב.

(מגילת תענית עשרים ושמונה באדר; ראש השנה יט, א; תענית יח, א)

רש"י (ראש השנה שם) מפרש שאותה מטרוניתא הציעה: "הפגינו - צעקו בשווקים וברחובות כדי שישמעו השרים וירחמו עליכם". ואכן, הם הפגינו ברחובות, אבל פנייתם הייתה כלפי שמיא. "אי שמים - אהה ה', להקב"ה היו צועקים, על אותם שגזרו עליהם גזרות קשות, והיו אומרים להם לפני הקדוש ברוך הוא: וכי לא אחיכם וכו'" (רש"י תענית שם)¹.

התחושה (לפחות האישית) היא שבמחאות על גוש קטיף, הייתה פנייה רבה כלפי שמיא, ולא רק בתפילות, אלא גם בהפגנות, בשרשרת, בסרטים הכתומים ועוד. כל אלו היו להראות בוודאי כלפי שמיא שאנו עושים כל שביכולתנו האנושית למנוע את החורבן הנורא. בדרך זו גם נחשף ונלמד ברבים, מהי מסירות נפש, מהי גבורה ומהי אחיזה עיקשת במקום, והתגלה כלפי עם ועולם מהי אהבת ארץ ישראל, ואיך ניתן להקים התיישבות קהילתית על אדני התורה, מתוך אחוות אחים ותודעת שליחות, כמי שממשיכים את פעולותיהם של אברהם ויצחק במקום הזה מלפני אלפי שנים. אך כל זה, הופנה גם כלפי שמיא, כתפילה ובקשה למנוע את ההרס. על פי הבנתנו את התורה והמצווה, זה מה שהיה נכון לעשות, וברור הוא שכל העשייה והפעילות שהביעה אמונה ומסירות נפש היא לא לחינם, גם אם התוצאה הסופית היא שיישובי גוש קטיף הוחרבו, והמקום כיום בריבונות נכרית.

¹ דברים דומים מצינו אצל נחמיה המבקש מהמלך לאפשר לו לעלות לירושלים לסייע לאחיו (נחמיה ב, ה). קודם לכן נאמר "ואתפלל אל א-להי השמים" (נחמיה ב, ד). המפרשים תמהים מהי התפילה שהתפלל, והשיבו תשובות שונות (עיי' אבן עזרא ומצודות שם). המלבי"ם שם מפרש: "בתשובה שהשיב אל המלך, היה בלבו הדיבור אל ה' בדרך תפילה". נחמיה פועל בדרך אנושית ופונה אל המלך, אך הפנייה העיקרית אז, היא אל ה' בתפילה.

א. נשים ובנות למען גוש קטיף

וכאן עלינו לשאול: מה הם הגבולות בהשתתפות של נשים ובנות במאבק? האם נכון, ראוי, מותר, או אף אסור להן להשתתף בפעילויות כאלה, בהנחה שייתכן והן תיקלענה למצבים שבהם תהיה פגיעה בצניעותן (יפגעו בהן מילולית באמירות גסות בעלות מסר מיני, הן תיגררנה או תפונינה בצורה לא צנועה ע"י חיילים/ות או שוטרים/ות, ע"י מגע גופני בהן ובצורה מכוונת על מנת לפגוע בצניעותן וכדו')². חלק ממכלול השאלות הללו נושק לסוגיה רחבה וגדולה יותר של התייחסות הלכתית לפעילות מעורבת של בנים ובנות (כמו: הפגנות מעורבות, השתתפות בנות במסגרת 'פנים אל פנים', בזוגות של בנות בלבד או בזוגות מעורבים בת וכן, עבודה משותפת במטה המאבק וכדו'), ולא נדון בזה כאן³. ההתמקדות תהיה בהתייחס לאותם מצבים חריגים שבהם יתכן – ולעתים הדבר צפוי וידוע מראש – עימות ישיר עם כוחות הביטחון – הצבא והמשטרה.

אשרינו שבנות ונשים כואבות פגיעה בערכים חשובים ומקודשים כמו שלמות הארץ, ורוצות להביע את מחאתן על עוולות מוסריות או פגיעה בקיום מצוות התורה. גם הן בוודאי שותפות בצעקה ובתפילה כלפי שמיא על העוול שעומד להתרחש. אכן, כשמסוכם ומתואם מראש בין מארגני המחאה וההפגנה לבין כוחות הביטחון כיצד יתנהל העניין, ואין צפוי עימות חזיתי בין המפגינים לכוחות הביטחון (כגון: הפגנת מחאה במקום מרכזי ומסודר - מול משכן הכנסת, בכיכר רבין בתל אביב, בכיכר ציון בירושלים, תהלוכה או צעדה מסודרת וכדו'), שבה נשמעים בעיקר דברים על ידי נואמים, מניפים שלטים וכדו', אזי אין כל מניעה שנשים ובנות ישתתפו, וכפי שאכן נהוג ומקובל⁴. הבעייתיות היא במקום שבו ההפגנה והמחאה איננה חוקית מבחינת המשטרה והצבא, ואין שום סיכום ותיאום מראש (חסימת כבישים⁵, מקום המוכרז כשטח צבאי סגור וכדו'), אזי הוכח שכוחות הביטחון מפזרים את הפגנות גם באלימות (וכפי שהיה בעמונה, בחסימת הכבישים, ועוד). ככל שהצבא והמשטרה מגובים מבחינה פוליטית, תקשורתית, משפטית וציבורית, אזי גם עצמת האלימות והחריגות תהיה גבוהה יותר, וכאן מקום לשאול אם לבנות ולנשים יש להשתתף במחאות כאלה.

הן לא יתכן שפעילויות הפונות גם כלפי שמיא, ייעשו דרך מעשים הסותרים את האמור בתורה: "כי ה' א- להיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחנך קדוש, ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" (דברים כג, טו).

ב. נשים – בהתמודדות ובמלחמה מול אויבים

המאבק למען גוש קטיף היו לצערנו אל מול אחינו בני ישראל – ציבור שתמך בגירוש, הממשלה, מערכת השלטון ובאי כוחם – הצבא והמשטרה. אין מדובר כאן על מלחמה מול אויבים ח"ו. (אם כי, במובן מסוים כואב יותר שיהודים מגרשים בנחישות וללא רגישות יהודים אחרים מבתם, בשיטות פסולות, פוגעים בהם, הורסים את מפעל חייהם, ומעבירים את הריבונות לידי האויב, תוך שימוש בשקר ציבורי, שהדבר

² לא נעסוק במאמר זה בהתייחסות למצבים שבהם צפויה הפגנה אלימה – מכות וחבלות בגוף ע"י אלות, פרשים וכדו'. זה נושא רחב יותר, ואיננו נוגע דווקא לנשים ובנות. ההתמקדות במאמר זה היא כשצפויה פגיעה בצניעות בלבד, דבר שנוגע יותר לנשים ולבנות.

³ באופן כללי, יש הטוענים שאם ההפגנות תהיינה נפרדות, זה ירחיק ציבור חילוני ומסורתי מהן, וגם כאלה שלא כל כך מוטרדים מסוגיית חברה מעורבת. יש עוד הסוברים שההפגנות בענייני ארץ ישראל, נושאות אופי דתי מדי, וזה מרחיק ציבורים שאינם מרגישים עם זאת בנוח.

⁴ בציבור החרדי נשים משתתפות לעתים במחאות שעיקרן תפילה המונית, אך זה נעשה במקום מיוחד ובנפרד לחלוטין. התפילות והדרשות מועברות דרך רמקול. אך ברור הוא שבהפגנות אלימות יותר, שבהן חוסמים כבישים, מבעירים צמיגים, מיידיים אבנים וכדו', נשים ובנות אינן משתתפות כלל. שאלה כזו אינה עולה אצלם לדיון כלל.

⁵ סביב סוגיית חסימת הכבישים עלו שאלות נוספות, כמו אם אין בזה סכנת נפשות מצד המכוניות העוברות בכביש, וייתכן שחסימת הכבישים עלולה לעכב כוחות הצלה (מכבי אש, אמבולנס), וכן האם אין בזה פגיעה בשבים לביתם לאחר יום עבודה, ובכלל היעילות של מחאה כזו. יש חשש שהפרעה לנוהגים תשיג את המטרה ההפוכה. לרוב הדומם קל להזדהות ואף לסבול ב"פקק" בשביל מאבק של קבוצה כלשהי המרגישה נפגעת כלכלית (סטודנטים, עובדי נמל וכדו'). אבל בתחומים פוליטיים, הסבלנות פחותה, ובעצם הפגנה כזו יכולה להיות לרועץ. השאלות סביב יעילות חסימת כבישים הן שאלות עקרוניות, ולא דווקא בהקשר של השתתפות בנות ונשים; התשובות חלוקות בזה, ולא כאן המקום לדון בזה.

טוב למדינה ולביטחונה). ועם זאת שאין מדובר על התמודדות מול אויבים גויים, ניתן ללמוד משהו מהשתתפותן של נשים ובנות במאבקים מול אויבים, ובמלחמות ישראל⁶.

1. נשים – מנהיגות

ישנן נשים מנהיגות, שמסרו את נפשם תוך כדי פגיעה בצניעותן, לטובת הצלת כלל ישראל. אלו הם מצבים ייחודיים שלא ניתן ללמוד מהם דרך לרבים.

אסתר – נלקחה לבית אחשוורוש בעל כורחה⁷, עד השלב שבו מרדכי ציווה עליה להיכנס לאחשוורוש. ותשובתה היא: "ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת" – "שלא כדת היה, שבכל יום ויום עד עכשיו - באונס, ועכשיו – ברצון" (מגילה טו, א). הרצון הוא היוזמה שלה להיכנס לאחשוורוש, כשאי אפשר לצפות מראש למה והיכן זה יוביל, אך לא עצם הרצון להיבעל לו. כך הסביר זאת המהרי"ק:

...אסתר לא עשתה שום איסור... אלא מצוה רבה עשתה, שהצילה כל ישראל. ותדע דכן הוא, שהרי בבואה לפני המלך שרתה עליה רוח הקודש... וחלילה וחס לומר שתשרה רוח הקדש מכוח מעשה של גנאי... אלא אדברה פשיטא ופשיטא, שעשתה מצוה רבה מאד, ובפרט דקרקע עולם הייתה.

(שו"ת מהרי"ק סי' קסז)⁸

כל עם ישראל היה בסכנה קיומית. כניסתה של אסתר פנימה היא זו שחוללה בסיכומו של עניין את השינוי המיוחל שהביא לידי ביטול הגזירה.

יעל – יוזמת אף היא ומזמינה לאוהלה את סיסרא: "שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה..." (נזיר כג, ב). ועליה שרה דבורה: "תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באוהל תבורך" (שופטים ה, כד). "ויותר תבורך משאר נשים היושבות באוהל" (רד"ק). כל זאת, מפני שאף כאן, היא עשתה זאת לשם הצלת כלל ישראל. כך ממשיך המהרי"ק (שם), כשהוא מציין לדברי התוס' (יבמות קג, א ד"ה והא):

כן מצינו ביעל... ששיבחה הכתוב במעשה דסיסרא... ודבר זה מותר לעשות עבירה זו לשמה, אפילו היא אשת איש, כדי להציל כל ישראל⁹.

אף שאצל יעל לא נאמר: "קרקע עולם הייתה", כבר הסביר הרא"ה קוק באריכות רבה (משפט כהן, סי' כמג-קמד, עמ' שטז), שמעשי יעל ואסתר שהיו להצלת כלל ישראל:

הכול אתי מטעם מגדר מילתא והוראת שעה, וממילא בלאו הכי אין לחלק בין מעשה לשב ואל תעשה, דהכול לפי הצורך והוראת השעה, מותר... וכיון שהיא הוראת שעה ודאי שפיר נקראת בשם עבירה מצד עצמה, אלא שהמצוה היא יותר גדולה ממנה ומכרעתה.

מעשי יעל ואסתר הם ייחודיים, מאחר וההנחה היא שפגיעה ישירה באויב (סיסרא, המן), תשנה את התמונה, ותציל את עם ישראל מאבדון. אך אין ללמוד מכאן אפילו להתנהגות פחותה ממנה בחומרתה מבחינת הלכות הצניעות, באשר להפגנות. כאמור, הפגנות נועדו לעורר את דעת הקהל בניסיון למנוע את העוולה, אך גם ההסכמה המודעת מראש של בת להיפגע באורחות הצניעות שלה, לא תביא את השינוי המיוחל, כי אין מדובר כאן בניסיון ישיר להפיל את המנהיג, ולמנוע את ביצוע הגזירה.

2. שוחפות של נשים במלחמה מול אויבים

באשר ליוצאים למלחמת מצוה נאמר (סוטה ת, ז):

במלחמת מצוה הכול יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

וכך פסק הרמב"ם (הל' מלכים ז, ד). ועל כך שואל הרדב"ז (שם): האם מקומה של אשה הוא בשדה הקרב, והלא "כל כבודה בת מלך פנימה"? והשיב (התשובה השנייה):

ואפשר דבמלחמת מצוה הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן¹⁰.

⁶ בנושא זה נכתב רבות, ועל כן לא נרחיב במקורות ובהפניות, אלא את העקרונות בלבד.

⁷ "קרקע עולם היתה" (גמ' סנהדרין עד, ב); "ותילקה אסתר" – "שהיו מוליכין אותה בעל כורחה" (מאירי כתובות ג, ב; סנהדרין שם); ועי' שו"ת אגרות משה י"ד ח"א סי' עד, שהעיר על פרשנות זו של המאירי.

⁸ דברים דומים כתב בשו"ת נודע ביהודה תנינא י"ד סי' קסא: "ואסתר שאני שהיתה להצלת כלל ישראל, ואין למדין הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל, ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו, ואולי ברוח הקודש".

⁹ דברים דומים: תוס' יומא פב, ב ד"ה מה; מאירי סנהדרין עד, ב. גם סיפור יהודית דומה מאד למעשיה של יעל, ולפי חלק מהראשונים התקנה שנשים מדליקות נר חנוכה – "שאף הן היו באותו הנס" היא בגלל יהודית. עי' רש"י שבת כג, א ד"ה שהיו; תוס' פסחים קח, ב ד"ה היו; מגילה ד, א ד"ה שאף; ועוד.

נקודת המוצא היא שתפקיד מלחמתי איננו מתאים לנשים. "דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה" (קידושין ב, ב). והתשובה היא, שהן מסייעות בתפקידי עורף, שאינם פוגעים בכבודן ובצניעותן.

על כן, אין זה הגיוני לדרוש, ובצדק, שיפור מתמיד בהתמודדות עם שאלות של צניעות במסגרת השירות הלאומי ובכל אורחות החיים האזרחיים, ובשל כך לשלול באופן גורף שירות צבאי לבנות¹¹, ומאידך להתיר השתתפות בהפגנות בהן ידוע מראש שנשים ובנות תיפגענה באורחות צניעותן.

אמנם, הנורמות ההלכתיות הנגזרות ממשמעות הפסוק: "כל כבודה בת מלך פנימה" השתנו במהלך הדורות. כיום, נשים יוצאות מביתן¹², עובדות, נושאות ונותנות¹³, באות לבית הדין¹⁴ ועוד. ועם זאת נדרש מהן לשמור על צניעותן אף אם הדבר קשה יותר¹⁵. אף על פי כן נראה שאין בסיס להתיר השתתפות של אשה בפעילות כלשהי, אם ידוע מראש והדבר הוא בלתי נמנע, שתהיה פגיעה ברורה ומכוונת בצניעותן.

ג. סיכון פיזי או רוחני כשאשה פטורה מקיום המצוה

כאמור, הדיון המרכזי הוא בסיכון שנשים נוטלות על עצמן שמא יפגעו בצניעותן. מצינו דוגמא לכך שחכמים לא אפשרו לנשים לקיים מצוה שהמלכות אסרה לקיים, מאחר והייתה סכנה פיזית בדבר. ירבעם גזר שלא יעלו לירושלים, והושיב שומרים על כך¹⁶. אף על פי כן היו כאלה שבכל זאת עלו (ירושלמי סוכה ה, א):

אמר ר' יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה... לימדנו ר' יוחנן: אמו מאשר ואביו מזבולון.

אך לא רק הוא עלה, אלא גם אשתו (עירובין צו, א):

ואשתו של יונה (רש"י: בן אמיתי) עלתה לרגל ולא מיחו בה חכמים¹⁷.

אך בירושלמי (עירובין י, א) מובאת דעה אחרת¹⁸:

¹⁰ דברים דומים כותבים: הרש"ש סוטה מד, ב; תפארת ישראל סוטה פ"ח מ"ח ועוד. ראה: הרב אליעזר ולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר ח"כ סי' לא: "בביאור הכוונה של אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

¹¹ שאלת גיוס בנות לצה"ל נידונה כבר בהרחבה רבה אצל פוסקי זמננו, ובמכלול הדיונים שאלת הפגיעה בצניעות הבנות במסגרת הצבאית תופסת מקום מרכזי (=לבוש, תרבות, התנהגות חברתית ועוד). בצורה גורפת ניתן לומר, שרוב הרבנים והפוסקים המזוהים בדרך כלל עם רבני הצינונות הדתית, והרואים ערך בתרומת בנות לאחר תום לימודיהן בגיל התיכון לחברה ולמדינה, כיוונו את הבנות להצטרף למסגרת השירות הלאומי, מתוך הנחה ששם הן תוכלנה לשמור טוב יותר על אורחות חיים של צניעות, כפי שמתבקש מבת שומרת מצוות.

עי': הרב שאול ישראל, בצומת התורה ובמדינה ג, עמ' 235; הרב יששכר לוי, שם עמ' 242; הרב צבי יהודה קוק, לנתיבות ישראל א, עמ' קכד וכן בתחומין ג, עמ' 387; הרב יהודה שביב והרב שלמה מן ההר, תחומין ד, עמ' 89-68.

¹² עי' רמב"ם הל' אישות יג, יא: "גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או פעמים בחודש כפי הצורך, שאין יופי לאשה אלא לישיב בזוית ביתה שכן כתוב: 'כל כבודה בת מלך פנימה'".

¹³ עי' גיטין יב, א ובראשונים שם.

¹⁴ שבועות ל, א וראשונים שם. בעניין זה ראה באריכות: הרב מאיר שורש, "כל כבודה בת מלך פנימה", שמעתין 68-67 (תשמ"ג), עמ' 75-86.

¹⁵ בשנים האחרונות עולה על סדר היום סוגיית ההטרדה המינית במקומות שונים, וכן נכתבו כללים נוקשים אף בתוך הציבור הדתי והחרדי בשל בעיות קשות שהתעוררו בעניין. יציאת נשים לעבודה וללימודים בסביבה מעורבת יוצרת זמינות לבעיות שונות (עי' 'צהר' יז-יח). וכל זה שונה ממצב שבו ברור מראש שתהיה פגיעה בצניעות.

¹⁶ מגילת תענית, כ' חודש אב. הסיפור מופיע בשינויי נוסח קלים בתוספתא תענית ג, זח-; בירושלמי תענית ד, ד, ובבבלי תענית כח, א.

¹⁷ אנו מתמקדים באשת יונה. רש"י והרשב"א (כאן) מנמקים שהדיון הוא בשל העובדה שזה נראה כאיסור בל תוסיף, מאחר שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. בעלי התוס' חולקים וטוענים שמותר לאשה לקיים מצוות עשה שהזמן גרמן, והבעיה באשת יונה נעוצה בכך שהיא נראית כמביאה חולין לעזרה או משום ראיית פנים בעזרה. וכך סוברים גם: תוס' ר"ד ראש השנה ו, ב; רמב"ן וריטב"א קידושין לא, ב; ר"ן לר"ף סוכה י, א, ועוד.

¹⁸ וכן ירושלמי ברכות ב, ג; פסיקתא רבתי פסקא כב - י' הדברות פ' תנינותא.

ואשתו של יונה היתה עולה לרגלים ולא מיחו בידיה חכמים. ר' חזקיה בשם ר' אבהו: אשתו של יונה הושבה.¹⁹

מדוע השיבו אותה? על כך כותב המהר"ץ חיות (עירובין שם):

והנה החידוש דעלה יונה לרגל אע"ג שהוא מצוות עשה, מכל מקום היה סכנה בדבר מפני הפרודזאות שהושיבו מלכי ישראל, כי יונה מעשרת השבטים היה, והיו פטורים מן הדין. רק יונה החמיר על עצמו. וזה הטעם דאשתו של יונה הושבה... כיון דהיתה סכנה ואשה פטורה מעלייה לרגל, אם כן אסור להחמיר על עצמה.

אשה יכולה לעלות לרגל, אם כי היא איננה מצווה²⁰; אך אם כרוכה סכנה פיזית בדבר, אין לה לעשות כן. במקום אחר כותב המהר"ץ חיות²¹, שלא הייתה זאת גזרת שמד או העברה על דת, אלא שמלכי ישראל חששו שהעולים לרגל יעשו יד אחת עם ממלכת יהודה. אמנם החתם סופר השיג על המהר"ץ חיות, ולדעתו זו הייתה להעביר על דת, והיה על הגברים למסור את הנפש²².

פרשנותו של המהר"ץ חיות היא לא הכרחית, והדמיון בין דוגמא זו לנד"ד איננו מוחלט. שם מדובר על סכנת חיים, וכן נשים אינן מצוות לעלות לרגל. בנידוננו, אין מדובר על פיקוח נפש, ונשים אף הן שותפות במצוות יישוב הארץ, אך אף על פי כן גם אם יש הסבורים שטוב להפגין בצורה אלימה, והפגיעה תהיה במישור הצניעות, נראה שיש לנהוג כמו אלה שהשיבו את הנשים לביתן, עם כל הערכה לנחישותן ורצונן לסייע בשמירה על גבולות הארץ.

ד. אשה בעזרה מנין?

השיקול שלפיו ישנם מצבים שבהם לא מקובל שנשים תשתתפנה בשל חשש לצניעותן בא לידי ביטוי בדיון בשאלת הימצאות נשים בעזרה במקדש (תוספתא ערכין ב, א):
לעולם לא נראית אשה בעזרה, אלא בשעת קרבנה בלבד²³.

עם זאת, במהלך דיון על אפשרות שאשה תתקדש בעזרה, אומר ר' יהודה: "וכי אשה בעזרה מנין?" (קידושין נב, ב). רש"י (שם ד"ה וכו') מפרש שנשים אסורות להיכנס לעזרה, ובעלי התוס' (שם ד"ה וכו') טוענים שאין מקור לאיסור זה, ומוכיחים שנשים היו נכנסות לעזרה מהעובדה ששחיטה כשרה בנשים ומכניסת אשה סוטה ונזירה לעזרה:

לכך נראה לי, וכי אשה בעזרה להתקדש מנין, הרי אין רגילות שתכנס לשם כדי להתקדש, שהרי בזיון הוא, ומילתא דלא שכיחא היא...

אין איסור לאשה להיכנס לעזרה, אך זה לא היה מקובל. מדוע זה ביזיון לאשה להיכנס לעזרה על מנת להתקדש? הרע"ב"ץ (קידושין נב, ב), מפרש את כוונת רש"י, שאפילו בעזרת נשים לא היו הנשים נמצאות סתם בשעה שהיו שם גברים כמו בשמחת בית השואבה, אלא היו עומדות בגזוזטרות שהכינו לשם כך, "ולא תהיינה מעורבות בין אנשים; אם כן פשיטא לא היו רשאי להיכנס אם לא לצורך גדול". הרב יהושע מנחם אהרנברג כותב שאין זה צנוע ואינו הגון שאשה תהיה בעזרה, "ודבר שאינו הגון לנשים צנועות צריך למחות"²⁴.

ממכלול העניין יש ללמוד שמקומות או מצבים שבהם גברים הם אלה העוסקים בהם, ולא מקובל בדרך כלל שנשים משתתפות בהם למעט מקרים חריגים, אזי אין זה מכובד ונאה לאשה להיות במקום.

¹⁹ מפרשי הירושלמי - פני משה קרבן העדה מפרשים שהיא הוחזרה. אך הרידב"ז מפרש שהכוונה "הושוו", דהיינו שביחס לאשת יונה לא נחלקו חכמים, רק ביחס למיכל בת שאול שהניחה תפילין. לדעת ספר חרדים (ירושלמי שם), היא הושבה בשל גזרת חכמי הדור. ועי' בסידור המקדש לאם ולבת בישראל, עמ' 267-271.

²⁰ חגיגה ה, א. אלקנה ונשותיו היו עולים לרגל לשיילה (שמואל א א, ב-ד). "חנה היתה עולה לרגל" (ילקוט שמעוני, שמואל א רמז עח).

²¹ כתבי מהר"ץ חיות, חלק א עמ' יד ועמ' קפא-קפב. כך מפרש גם הרב יששכר תמר, עלי תמר, ברכות, עמ' סה.

²² שו"ת חתם סופר, או"ח סי' רח.

²³ גם בעת אכילת מעשר נאמר: "אתם וביתכם" (במדבר יח, לא) - "ואשה נכנסת לעזרה" (ירושלמי מעשר שני ה, ג).

²⁴ שו"ת דבר יהושע, ח"א סי' ח ס"ק ד. המהר"ם, בספר תשב"ץ קטן סי' שצז, מעיר על מנהג שלפיו נשים היו משמשות כסנדקיות בבית הכנסת: "דלאו אורחא ליכנס אשה מקושטת בין האנשים ובפני השכינה. וכי האי גוונא פרכינן בפ' האיש מקדש (דף נב) אשה בעזרה מנין? פן יתגרו בה פרחי כהונה".

מקור נוסף שקשור אף הוא להימצאות נשים במקדש, הוא סוגיית גילוח ראשה של נזירה בתום ימי הנזירות. לדעה חכמים, התגלחת הייתה בלשכת הנזירים שבעזרת נשים, ולא הבחינו בין נזיר לנזירה²⁵, וכך נפסק להלכה²⁶. אך יש תנא החולק על כך (נזיר דף מה):

ר' שמעון שזורי אומר: "וגלח הנזיר פתח אהל מועד" - ולא נזירה, שמא יתגרו בה פרחי כהונה; אמר לו: לדברך, סוטה תוכיח, דכתיב בה: "והעמידה לפני ה'", ולא חיישינן שמא יתגרו בה פרחי כהונה? אמר להן: זו כוחלת ופוקסת, זו אינה כוחלת ופוקסת.

הכוונה היא שמא יתגרו ממנה כהנים צעירים, בשל העובדה שיראו את ראש הנזירה גלוי, ומאחר והיא גם רשאית להתנאות²⁷, בו בזמן שאשה סוטה איננה מתנאה, אלא אדרבה מתנוולת. לפי ר' שמעון שזורי יש לחשוש שראשה הפרוע של האשה יגרום להרהור אצל אחרים, ולכן ההלכה בעניין זה אצל אשה נזירה שונה מאשר אצל נזיר²⁸.

אכן, כפי שהוזכר בגמרא, גם אצל אשה סוטה מצינו דיון דומה, ויש הסובר שלעתים אין הכהן פורע את ראש האשה (סוטה פ"א מ"ה):

ואם אמרה טהורה אני, מעלין אותה לשער המזרח שעל פתח שער ניקנור, ששם משקין את הסוטות, ומטהרין את היולדות, ומטהרין את המצורעים. וכהן אוחד בבגדיה. אם נקרעו נקרעו, אם נפרמו נפרמו. עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה. ר' יהודה אומר: אם היה לבה נאה לא היה מגלהו, ואם היה שערה נאה לא היה סותרו

להלכה נפסק כחכמים²⁹. אך בתוספתא (סוטה א, ז) מנומקת דעתו של ר' יהודה, כדעתו של ר' שמעון שזורי: ר' יהודה אומר: אם היה לבה נאה לא היה מגלהו, ואם היה שערה נאה לא היה סותרו, מפני פרחי כהונה.

ואכן בגמרא (סוטה ח, א) מנמק כך רבה את דברי ר' יהודה: שמא תצא מבית דין זכאית ויתגרו בה פרחי כהונה³⁰.

רש"י (שם) מצביע על שתי בעיות שמחמתן אין מקיימים תמיד את האמור בתורה:

1. גירוי יצרם של פרחי הכהונה ואנשים אחרים שנמצאים באותה עת במקדש.
2. פגיעה בה בטווח הארוך. אותם אנשים ילוו אותה במבטיהם או בלעגם כל ימיה, אך העלבון הוא שלה, שאנשים זרים ראו את ראשה מגולה, כשהיא יצאה זכאית מבית הדין. ועל כן על אף הכתוב המפורש: "ופרע את ראש האשה", עוקרים את גזרת הכתוב, בשב ואל תעשה (תוס' ד"ה אם).

בסיכומו של דבר, דעתו של ר' שמעון שזורי באשר לתגלחת נזירה, ודעתו של ר' יהודה באשר לפריעת ראש סוטה, לא נפסקו להלכה, וכפי הנראה, מפני שהציעו לשנות מהמפורש בתורה. אך יש ללמוד מכאן שיש לחשוש למצב חריג, שבו פגיעה בצניעותה של אשה, במקום ובמצב מסוים שלא באשמתה, תביא אותה לידי תחושת עלבון והשפלה אולי עד סוף ימיה, ועל כן היא פטורה מלקיים מצוה, וודאי שלא רצוי שהיא תיקלע למצב שכזה.

סיטואציה שבה נשים ובנות נאבקות עם שוטרים או שוטרות אינה התנהגות המתאימה למי שהצניעות חשובה להן, ושהן בדרך כלל לבושות ומתנהגות בצניעות. הן עצמן תרגשנה בטווח המידי והארוך אי נוחות נפשית מכך, ועל כן נראה שיש להימנע מלהיקלע למצבים מעין אלה.

הטיעון שלפיו בת איננה עוברת שום איסור אם היא נגרת ע"י שוטר או חייל שלא באשמתה, ואם יש בכך איסור, רק השוטרים והחיילים הם אלה העוברים עליו - יתכן והוא נכון. אך כאמור, הנקודה היא אם יש להורות ולהדריך בנות להיכנס למצבים כאלה, גם אם העימות יהיה לצורך העניין אל מול שוטרות וחיילות

²⁵ עי' מידות ב, ה.

²⁶ כך פוסק גם הרמב"ם בהל' נזירות ח, ג, ובהל' בית הבחירה ה, ח.

²⁷ בספרי זוטא פייסקא ו, יח, נחלקו אם אשה בכלל מגלחת, ואם כן אז היכן. וכן נחלקו בכך הראשונים: רש"י, תוס' וראשונים נוספים (נזיר דף מה) כותבים שנזירה מגלחת במדינה במקום צנוע. ואילו מהרא"ש (שם) ניתן להבין שאיננה מגלחת כלל. ועי' בתוספתא.

²⁸ מו"ר הרצ"ה קוק, בהערותיו לשו"ת עזרת כהן סי' ס, מציין מקורות רבים מחז"ל, שלפיהם יש בענייני דאורייתא בעצמם דברים שהם של סייג ומשמרת זהירות והרחקה. הוא מפנה גם לדבריו של ר' שמעון שזורי הללו (שם אות ו).

²⁹ רמב"ם הל' סוטה ג, יא.

³⁰ כך מוסבר ר' יהודה גם בירושלמי סנהדרין ו, ד.

בלבד, ולא אל מול חיילים ושוטרים. נראה שהפגיעה והנזק החינוכי והנפשי החמור שיכול להיגרם כתוצאה מהעימות הצפוי, אינו מצדיק שבנות תשתתפנה ביודעין בסיטואציה שכזו.³¹

סיכום

ממכלול המקורות שהוצגו כאן, יש להודות שקשה להצביע על מקור ברור וממוקד, האוסר על נשים להשתתף במחאה כשברור מראש שתהיה פגיעה ברמה כזו או אחרת בצניעותן. חלק מהמקורות לא נפסקו להלכה, ואף פרשנותם איננה הכרחית. אך עם זאת נראה, שגם אם יש רצון עז ואמיתי למחות כנגד העוול או הפגיעה בתורה ובארץ, כשידוע שצפוי עימות חריף שיפגע בצניעות, אפשר לבטא את המחאה במקום אחר. "אין דרכה של אשה לעשות מלחמות" (קידושין ב, ב), מקבל משמעות נוספת, שלפיה לא רק בשדות הקרב אל מול אויבים, אין דרכה להיות שם, אלא גם כשמדובר לצערנו על התמודדות פנימית בתוך עם ישראל, כשהיא נעשית בצורה "מלחמתית" - באלמוות הפוגעת בצניעותן, אזי: "כל כבודה בת מלך פנימה", ויש להן למצוא מסגרת חלופית אחרת על מנת לבטא את מחאתן.

נספח: שאלות ותשובות לדוגמה³²

1. לתושבים בגוש קטיף נודע שלא היתה בצבא הנחיה גורפת להימנע מפניו נשים בידי גברים. לאור זאת עלתה השאלה כיצד להנחות את הנשים בגוש.

תשובה: אני משפחתי כולה גורשנו מביטנו 'על הרגליים'. כך היה גם כשגורשנו משיבת ההסדר בנווה דקלים. חשבנו שאין זה נכון שתלמיד יצא מבית המדרש שבו הוא למד, או שנצא מבית שבו גרנו שנים רבות, כשראשנו ברצפה ורגלינו מונפות באוויר. זה לא נכון ולא ראוי. המחאה של תושבי גוש קטיף הייתה ברורה לאורך כל הדרך, ולכן סברנו שאקט נוסף של מחאה לא ישנה דבר. אין בזה ביטול בידיים של מצוות יישוב ארץ ישראל - שהרי אין כאן עניין פרטי, אלא הינתקות של ריבונות עם ישראל מארצו, ועל זה היה עיקר המאבק. ומקל וחומר, לא היה מקום לכך שאשה תאפשר לחיילים גברים לגרור אותה מביתה, ובמקרה זה עדיף היה שתצא בכוחות עצמה. בסופו של דבר ניתנה בצבא הוראה חד משמעית להימנע מפניו נשים בידי גברים, והשאלה כמעט ולא היתה אקטואלית.

2. בנות העומדות בצמתים עם שלטים, חומר הסברה, סרטים כתומים וכדו' או משתתפות במבצעי 'פנים אל פנים'. האם לא היה מקום להתחשב בכך שהן מכשילות אנשים בהסתכלות אסורה? יש לציין שלפעמים היה שיקול לשלוח דווקא בנות למשימות אלה, בהנחה שנשיותן מחזקת את יכולת ההשפעה שלהן.

תשובה: בנות ונשים דתיות, אף אם לבושות בצורה נאה, יוצאות ובאות כיום בין גברים - מנהלות, מזכירות, פקידות, מוכרות בחנויות, מורות (גם בנים בגיל תיכון) ועוד, ואין פוצה פה. אף אחד לא אומר להן שהן תשבנה בבית, כי הן מכשילות גברים. זוהי בעיה של הגברים. אם הבת לבושה בצניעות, והיא אף צנועה במידותיה והליכותיה, אין לראות בכך בעיה. לא נכון שתחשוב על כך שמסתכלים עליה, ושבשל כך היא משנה דעות ועמדות. אם היא תצליח לשנות משהו בעמדות של מי שהיא מדברת עמו, יהא זה בגלל תוכן דבריה, והאמת הניכרת בהם, ולא בשל המראה שלה. אל לנו להיסחף אחר תרבות הרחוב והחשיבה המוסעית של פרסומאים, שאנשים משתכנעים לקנות מוצר בגלל תמונה יפה שנלווית לו. אנשים רציניים לא מתרשמים מזה.

3. קבוצת בנות רצתה לארגן עצרת תפילה גדולה בתל אביב, והתלבטה אם לעשות זאת במקום סגור או תחת כיפת השמים. ההנחה היתה שעצרת שתקיים בחוף תמשוך מבטים בולטים של עוברים ושבים. יש בזה העצמה של עצמת ההפגנה, אך פגיעה בצניעות בזמן התפילה.

³¹ **הערת המערכת:** הדבר נבדק לאחר אירועי עמונה (בעיקר ע"י העו"ס נוגה כהן, ממח' הרווחה במטה בנימין).

איש מקצוע נוסף מסר לנו את הסקירה הבאה: בנות דתיות נוהגות להישמר מנגיעה של גברים ולהתלבש בצניעות. במאבק מסוג זה, קורה שגברים נוגעים בבנות בצורה תוקפנית ואלימה, או חזים במקומות שונים בגופן וגוררים אותן בצורה החושפת את החלקים המוצנעים בגוף. חלק מן הבנות שהשתתפו במאבקים דיווחו שחווייה כזאת גרמה להן טראומה נפשית הדומה לחוויה של אונס. בנות אלו סבלו מחרדה, מסייטים חוזרים ומקשיים בתפקוד היומיומי, בלימודים ובחברה, ובטווח הארוך יש חשש לנזק בתחום חיי המשפחה שלהן. נזק זה עלול להיות כפול כאשר מדובר בנערות בגיל ההתבגרות, שאז גם נפגע מאוד תהליך גיבוש הזהות העצמית, הדימוי העצמי והביטחון העצמי.

³² **הערת המערכת:** נספח זה נכתב על פי שאלות שעלו מן השטח'.

תשובה: על הכשלה בהסתכלות כבר כתבנו. אולם לגבי עצם התפילה, למה ברחוב ולא בבית כנסת או במקום סגור? אם מטרתן לעשות כמו שעושים כשגוזרים תענית, אזי נשים אינן גוזרות תעניות. זה עניין של בית הדין או של רבנים מקומיים, וממילא זה לא רלוונטי ומשמעותי. אין מקום לקחת הנחיות של חז"ל לגבי אופי ימי תענית ומשמעותם העמוקה ולהפוך אותם להצגת רחוב.